

ANA HATLARIYLA GENERAL MOSELEY RAPORU: TÜRKİYE'DE AMERİKAN MANDASI

Doç. Dr. SEÇİL AKGÜN

I. Dünya Savaşı başından 1917 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa diplomasisine uzak kalmak ilkesini içeren Monroe Doktrinine sığınarak savaş dışı kalmayı başarmıştı. Umulanın aksine savaşın yıllarca sürmesi ise bu süre içinde Avrupa ülkelerinin tüm ağırlıklarını savaşa vermelerine yol açtı. Aynı dönemde Amerika, Avrupa ülkelerinin üretmediklerini üreterek, onları destekliyecek silah endüstrisini geliştirerek ekonomisini alabildiğine güçlendirmeye olanaklı bulmuştu. Ancak, uzayan savaş gitgide alıcılarının alış gücünü de tüketmeye başlayınca bu güçlü ülke, artık çarpışmaların sonunu belirlemek gerektiğini duydu. Nitekim, Almanlar tarafından üst üste batırılan İngiliz – Fransız yolcu gemilerinde birçok Amerikan vatandaşının da yaşamlarını yitirmelerinin tepkilerine Almanya'nın Meksika ile gizlice anlaşarak Amerikan toprakları üzerinde spekülasyonlara girişmesi de öğrenilince, Amerika, Monroe Doktrininin ihlal edildiğini öne sürerek savaşa girme kararı aldı. Büyük ve yıpranmamış bir güçle İtilaf Devletlerinin yanında yer alınca, savaş bu grubun başarısı ile sonuçlandı.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un "Self-Determination – toplumların kendi kendilerini yönetmek hakkı"nı içeren Barış programı çevresinde, silah bırakışmalar birbirini izledi. 1919 yılı başında ise, savaşmış ulusların kaderini saptayacak Paris Barış Konferansı toplandı. Wilson, görevde iken yurt dışına çıkan ilk Amerikan Başkanı olmasının kendi kamu oyunda yarattığı hoşnutsuzluğa karşın, Paris'e giderek bu Konferansa bizzat katıldı.

Yenik Osmanlı İmparatorluğunun da yargılanıp cezalandırılacağı bu konferans da, tıpkı savaş gibi, düşünülenenden daha uzun sürdü. Bu uzamada Osmanlı İmparatorluğunun çözüm bekleyen sorunlarının büyük payı vardı. Bu sorunların başında Yunanlıların Anadolu ve Trakya'da, Ermenilerinse Doğu Anadolu'da toprak istekleri gelmekteydi. Bu bölgelerde yaşayanlar Türk olduğu için, her iki istek de Wilson ilkeleri ile çelişkiydi.

Yunan iddiaları için Wilson, gizli bir şekilde Venizelos'a İngiltere, Fransa ve Japonya'nın Yunanlıların Anadolu'daki beklentilerine yeşil ışık yakmalarına şimdilik katılacağını, oysa aslında bir toplumun çoğunluk olarak yaşadığı toprakların yabancı bir devlete sunulmasına karşı olduğunu bildirerek, açık tavır almasa da bu çelişkiyi doğruluyordu¹.

Osmanlı barışının uzamasına yol açan öbür büyük sorun olan Türk topraklarında bağımsız Ermenistan ve Türkiye'nin Amerikan mandasına konulması önerisine ise taraftardı. İtilaf gurubunun ortak bir kaygısı, özellikle İzmir'in işgaline Türklerin göstermiş olduğu tepki idi. İşgalden beri Türk milliyetçilerinin kuvvetlenmekte olmalarının Türkiye'deki Ermenileri tehcirlerde karşılaştıklarını öne sürdükleri tehlikelerle yine karşı karşıya bırakacaklarından endişeliydiler². Dolayısıyla, Wilson'a yapılan öneriler, Ermeniler için bir güvence sağlamak amacını da güdüyordu. Wilson'un manda ve Ermenilerle ilgili önerileri benimsemesinde ise, kendisinin Avrupa'ya gelişini hoş karşılamayan Amerikan halkının yeniden sempatisini toplamak isteği de kuşkusuz rol oynuyordu. Yine de önerilerin eyleme dönüşmesinden önce, ülkesine dönerek Senato'nun görüş ve onayını almaya gerek gördü.

1919 Temmuzunda yurduna dönen Wilson, Yakın Doğu Yardım Fonu Başkanı Herbert Hoover'in önerisi üzerine her iki olasılık için de Türkiye ve Kafkaslarda bir nabız yoklaması yapmak ve güvenilir veriler saptamak üzere bir heyet görevlendirmeye karar verdi. Yine Hoover ve Türkiye'de elçilik yapmış olan Henry Morgenthau'nun görevlendirilecek kimseye ilişkin görüşlerini dikkate aldı. Tüm askerlik yaşamını Amerikan ordusuna büyük hizmetlerle geçirmiş olan Tümgeneral James G. Harbord'u bu işle görevlendirdi. Harbord'a ve Paris'teki Amerikan delegasyonuna durumu derhal bildirdi³.

Kararlaştırılana göre, Harbord'dan kendi seçeceği bir ekiple ayrıntılı bir inceleme gezisi yapması istendi. İstanbul, Güneydoğu

¹ 21.7.1919 Lord Acton'dan Lord Curzon'a No. 460 (112009/27947/19) Documents on British Foreign Policy 1919 - 39, Vol. 4, 1919 Ed. by E.L. Woodward-Rohan Butler, London HMSO 1952.

² Gidney, James: A Mandate for Armenia: Kent State University Press Kent, Ohio, 1967, s. 168.

³ Morgenthau, Henry: All In A Lifetime, Garden City, Doubleday Page and Co. 1922, s. 336 - 39.

66TH CONGRESS }
2d Session }

SENATE

{ DOCUMENT
No. 281 }

MANDATORY OVER ARMENIA

REPORT

MADE TO MAJ. GEN. JAMES G. HARBORD, UNITED STATES
ARMY, CHIEF OF THE AMERICAN MILITARY MISSION,
ON THE MILITARY PROBLEM OF A MANDATORY
OVER ARMENIA

By

BRIG. GEN. GEORGE VAN HORN MOSELEY
GENERAL SERVICE, UNITED STATES ARMY

PRESENTED BY MR. LODGE

MAY 24 (calendar day, MAY 27), 1920.—Ordered to be printed

WASHINGTON
GOVERNMENT PRINTING OFFICE
1920

CONTENTS.

	Page.
Introduction.....	3
Is America under any obligations to accept mandatory?.....	6
Where is Armenia.....	7
The military situation in Turkey.....	9
The nationalistic movement.....	9
The Smyrna situation.....	9
Complaints against the British.....	11
The Noel affair.....	12
The Turkish Army.....	12
The Turkish-Armenian frontier.....	13
The gendarmerie.....	14
Means of communication.....	15
The political subdivisions.....	16
Turkey in Europe, Anatolia and the Transcaucasus.....	16
The military situation in Armenia.....	17
Border troubles.....	17
Zangazour and Karabagh.....	19
Zangazour.....	19
The Armenian Army.....	19
The military situation in Georgia.....	20
The Georgian Army.....	21
The military situation in Azarbaijan.....	22
The Azarbaijan Army.....	23
Form of government of the mandatory.....	24
The military forces to be furnished by the mandatory.....	25
Army.....	26
Navy.....	26
Constabulary.....	27
The initial setting upon undertaking the mandatory.....	28
Lines of communication and supply.....	29
Sanitation.....	30
Cost.....	30
Résumé.....	31

APPENDIXES.

A. Map—The Turkish Army. (Not printed.)	
B. Turkish Gendarmerie.....	32
C. Table—Armenian Army.....	33
D. Statement showing who serves in Armenian Army.....	39
E. Brief history of Georgian Army.....	40
F. Map showing allied troops in area. (Not printed.)	
G. Turkish Navy.....	42

MANDATORY OVER ARMENIA.

43

Name of command.	Flag-ship.	Name and rank.	(1) Seniority, (2) date of appointment.	G. O. S.
All commissioned vessels.	Tourgut Reis.....	Rear Admiral Arif Pasha	(1) 7/10/17.....	Nil.
		Rear Admiral Vasif Pasha	(2) 10/ 8/18.....	
Commuter-Imperial yachts (2).	Imperial yacht Ertogul.	Rear Admiral Ibrahim Pasha.	(1) 7/10/17.....	Do.
			(2) 12/ 3/18.....	Do.

TURKEY.

The Turkish Navy is interned under allied supervision in accordance with article 6 of the armistice with Turkey dated October 30, 1918.

Imperial Ottoman Navy—Nominal list of all vessels.

[Figures in parentheses after each name is displacement in tons. Unless otherwise stated all are at Constantinople.]

Battleship, <i>Touregood Reis</i> , ex <i>Weissenburg</i> (2,901).	Sloops and gunboats—Continued.
Battle cruiser, <i>Yavuz Sultan Selim</i> , ex <i>Goeben</i> (23,000), at <i>Ismid</i> .	<i>Burack Reis</i> (510).
Light cruisers:	<i>Provesah</i> (510), <i>Sinope</i> , police duties.
<i>Hamidieh</i> (3,805).	<i>Sakiz</i> (510).
<i>Medjidieh</i> (3,250).	<i>Kemal</i> , ex <i>Durack Reis</i> (420).
Torpedo gunboats:	<i>Hizir Reis</i> (520), <i>Smyrna</i> , police duties.
<i>Berg-I-Salvet</i> (775).	<i>Issa Reis</i> (420).
<i>Perik-I-Shevket</i> (775).	<i>Malatia</i> (210), seriously damaged by mine.
Torpedo boat destroyers:	<i>Zulfar</i> (650), surveying ship, at <i>Ismid</i> .
<i>Mitavane-I-Millet</i> (616).	<i>Barik-I-Zaffer</i> (198).
<i>Noumoune-I-Hamiyet</i> (616).	Mining vessels:
<i>Bassra</i> (300).	<i>Intilbah</i> (616), 60 mines on deck.
<i>Samsoun</i> (300).	<i>Nusrat</i> (300), 25 mines, in <i>Azgan</i> Sea with mine-clearance force.
<i>Tashoz</i> (300).	Transports:
Torpedo boats:	<i>Rehbi Pasha</i> (4,426).
<i>Berk-Efshan</i> (250).	<i>Kiresund</i> (3,056 gross), mine depot.
<i>Sivri Hissar</i> (98).	<i>Ourla</i> (4,171 gross), no rudder or propeller.
<i>Sultan Hissar</i> (98).	<i>Tir-I-Mujahidan</i> (3,936), training ship.
<i>Ack Hissar</i> (145).	Yachts:
<i>Draeh</i> (160).	<i>Stamboul</i> (510), paddle.
<i>Mousoul</i> (160).	<i>Izzedin</i> (1,075), paddle.
<i>Younous</i> (160).	<i>Galata</i> (140), screw.
Motor launches (600 feet Thornycroft):	<i>Ertomzal</i> (900), screw.
At <i>Constantinople</i> , Nos. 11, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21.	<i>Sugutli</i> (110), screw.
At <i>Smyrna</i> , No. 14.	Armored vessels:
Lost during the war, Nos. 1, 2, 5, 6, 7, 8, 12, 16.	<i>Idjilieh</i> (2,265), training ship.
Lost during Italian war, Nos. 9, 10.	<i>Muin-I-Zaffer</i> (2,400), training ship.
Not received from contractors, Nos. 3, 4, 22.	<i>Noeljud Shevket</i> (2,080), depot ship.
Submarines, none.	
Sloops and gunboats:	
<i>Ahden Reis</i> (510), <i>Trebizond</i> , police duties.	

O

Osmanlı Donanması-Tüm Gemilerin Takribi listesi

TABLE No. 1.—Strength of the Turkish gendarmerie.

Inspection district.	Regiment.	Independent battalion.	Authorized strength.		Actual strength.	
			Officers.	Enlisted men.	Officers.	Gendarmes.
Constantinople.....	Constantinople.....		63	2,000	63	1,238
Do.....	Adrianople.....		78	1,604	78	1,415
Do.....	Broussa.....		52	1,219	59	1,151
Do.....	Ismid.....		30	729	29	751
Do.....		Tchataldja.....	10	173	9	211
Do.....		Bolou.....	23	600	18	578
Total.....			235	6,336	256	5,363
Smyrna.....	Smyrna.....		131	2,627	82	1,500
Do.....	Carassi.....		25	950	36	845
Do.....		Dardanelles.....	15	550	17	549
Do.....		Kutahia.....	15	380	13	375
Do.....		Kara-Hissar.....	14	360	13	397
Do.....		Monteché.....	22	647	18	412
Total.....			222	5,714	179	4,068
Angora.....	Angora.....		65	1,100	51	1,079
Do.....	Castamouni.....		60	900	41	880
Do.....		Eski-Chebir.....	16	325	13	312
Total.....			141	2,325	108	2,271

*Approximate.

Türk Jandarma Kuvvetleri

TABLE NO. 1.—Strength of the Turkish gendarmerie—Continued.

Inspection district.	Regiment.	Independent battalion.	Authorized strength.		Actual strength.	
			Officers.	Enlisted men.	Officers.	Gendarmes.
Konia.....	Konia.....		53	852	44	1,352
Do.....		Anatolia.....	21	417	14	411
Do.....		Cesaria.....	17	301	14	317
Do.....		Nigde.....	15	283	13	281
Total.....			106	1,853	85	2,383
Adana.....	Adana.....		34	2,624	75	2,433
Do.....		Hch-II.....	13	332	9	305
Do.....		Marache.....	17	476	9	495
Do.....		Aintab.....	12	880	10	499
Do.....		Ourfa.....	16	1,029	15	541
Total.....			92	5,322	118	4,293
Trebizond.....	Trebizond.....		87	1,383	59	1,348
Do.....	Erzerum.....		69	1,096	49	1,072
Do.....		Erzinjan.....	17	780	15	503
Total.....			173	3,259	123	2,923
Sivas.....	Sivas.....		100	1,932	57	1,591
Do.....	Mamouret-ul-Aziz.....		76	1,273	49	1,401
Do.....		Djank.....	20	500	22	717
Total.....			196	3,705	128	3,712
Bitlis.....	Bitlis.....		60	1,552	34	831
Do.....	Diarbekir.....		68	1,571	52	1,573
Do.....	Van.....		58	1,605	31	386
Total.....			186	4,728	117	2,791
Grand total.....			1,371	33,242	1,114	27,896

OCTOBER 13, 1919

TABLE NO. 2.—Monthly pay.

Grades.	End of 1918.	Present pay.	Proposed pay.
	Piasters.	Piasters.	Piasters.
Commander general.....	10,110	14,160	16,350
Adjutant of commander general.....		8,460	11,450
Regiment commander.....	4,485	6,800	8,923
Battalion commander.....	2,860	4,771	7,225
Senior captain.....	1,922	4,123	5,270
Captain.....	1,610	3,612	4,970
First lieutenant.....	1,297	3,100	4,440
Second lieutenant.....	1,172	2,760	4,210
Cadet.....	688	1,796	3,360
Idare muduri (director administrative).....	2,860	4,771	
Idare emini (director general).....	2,110	4,293	6,925
Idare muavin (aid).....	1,735	3,612	4,970
Ta'bour kiatibi (regiment secretary).....	1,485	3,100	4,670
Imam (priest).....	1,215	2,519	
Ta'bour muavi (assistant).....	860	2,278	3,590
Armurier (sword cutter).....	1,110	2,278	
Beuhuk kiatibi (secretary of battalion):			
Married.....	547	1,650	
Bachelor.....		1,150	
Sergeant major:			
Married.....	300	1,650	
Bachelor.....		1,150	
Sergeant:			
Married.....	275	1,600	
Bachelor.....		1,100	
Corporal:			
Married.....	262	1,550	
Bachelor.....		1,099	
Mounted sergeant major (bachelor).....	317		
Sergeant, mounted (bachelor).....	312		
Mounted corporal (bachelor).....	300		
Mounted gendarme (bachelor).....	287		

TABLE No. 3.

Inspection district.	Regiment.	Independent battalion	Battalions.	Companies.	Independent sections.
Constantinople.....	Constantinople.....		3	11	4
Do.....	Adrianople.....		4	13	12
Do.....	Brusa.....		2	9	3
Do.....	Ismid.....		1	5	3
Do.....		Tchatakdja.....	1	1	2
Do.....		Boulou.....	1	5	4
Total.....			12	44	28
Smyrna.....	Smyrna.....		5	24	16
Do.....	Carassi.....		1	6	5
Do.....		Dardanelles.....	1	2	4
Do.....		Kutahia.....	1	3	1
Do.....		Af. Kara Hisar.....	1	3	3
Do.....		Menteche.....	1	6	
Total.....			10	44	29
Angora.....	Angora.....		4	10	6
Do.....	Castamouni.....		3	11	3
Do.....		Eskichehir.....	1	3	2
Total.....			8	24	11
Konia.....	Konia.....		2	9	10
Do.....		Anatolia.....	1	3	5
Do.....		Cesaria.....	1	3	1
Do.....		Nigde.....	1	2	5
Total.....			5	17	21
Adana.....	Adana.....		2	7	
Do.....		Idjil.....	1	2	
Do.....		Marache.....	1	4	
Do.....		Aintab.....	1	3	
Do.....		Ourfa.....	1	3	
Total.....			6	19	1
Trebizond.....	Trebizond.....		4	16	3
Do.....	Erzerum.....		2	13	3
Do.....		Erzinjan.....	1	4	
Total.....			7	33	6
Sivas.....	Sivas.....		4	20	
Do.....	Mamouret el Aziz.....		3	16	
Do.....		Djanik.....	1	4	2
Total.....			8	40	2
Bitlis.....	Bitlis.....		4	12	1
Do.....	Diarbekir.....		4	10	4
Do.....	Van.....		3	8	1
Total.....			11	30	6
Grand total.....			67	251	101

ve Doğu Anadolu'da, Batum ve Ermenistan'ın çeşitli bölgelerinde, Batum, Kars, Ardahan ve Oltu'yu içeren "Transkafkasya" olarak adlandırdıkları bölgede incelemelerle Amerika'nın manda konusunda sağlıklı karar verebilmesi için karşılaşılabileceği askeri, siyasi, coğrafi, idari ve ekonomik durumu yüklenmesi gereken sorumlulukları saptayıp bir rapor oluşturma, Harbord'dan bekleniyordu⁴.

46 kişilik heyeti ile 1919 Ağustosunda İstanbul'a gelen Harbord, Türkiye'de yaklaşık bir ay gözlemlerde bulundu. Pek çok asker ve sivil kimselerle görüştüğü bu gezisinde Güney ve Doğu Anadolu'yu dolaşarak Kurtuluş Savaşının odak noktası olduğunu anladığı Sivas'a da uğrayarak gezisi sırasında sürekli adını duymakta olduğu Mustafa Kemal ile de görüşmeyi ihmal etmedi⁵. Önemli gördüğü bu görüşmeye de değinerek hazırladığı raporda her iki öneri için de tüm olasılıkları belirten Harbord henüz başlamış olan Türk Kurtuluş Savaşının ciddiyetine ve başarı olasılığına da ayrıca dikkat çekmişti. Raporundaki yargılara varmasında Sivas Kongresi bitiminde Sivas'ta Mustafa Kemal ile görüşmesinin de kuşkusuz büyük katkısı olmuştu. Hatta Harbord, bu görüşme üzerine raporunda ondan "basit bir maceraperest değil, başarısını kanıtlamış iyi bir askeri lider" diye söz ederek Atatürk'te liderlik niteliklerini gören ilk batılı devlet adamı da oluyordu⁶. Bunun yanı sıra, Amerika'ya dönmek üzere İstanbul'dan hareket ederken Mustafa Kemal'e gönderdiği mesajda, O'na "Sayın Generalim" diye hitap ederek, İstanbul Hükümetinin Atatürk'ü görevden azlettiği, asi tanımladığı bir dönemde, gerek O'nun Anadolu'daki işlevi, gerekse Türk davasının haklılığını da kavramış olduğunu ortaya koyuyordu⁷.

General Harbord, Amerika'ya dönüşünde ayrıntılı raporunu Wilson'a sundu. Wilson ise, büyük bir olasılıkla, Harbord'un geniş biçimde yer verdiği Türk Kurtuluş Savaşının gidişini izlemek üzere bir süre bekledikten sonra Raporu, 24 Nisan 1920'de, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını izleyen gün Amerika Birleşik Dev-

⁴ Harbord, Maj. Gen. James G.: Report of the American Mission to Armenia, s. 3.

⁵ Harbord, Maj. Gen. James G.: Mustapha Kemal Pasha and His Party, World's Work, Vol. XL No. 2 (June 1920), s. 176-193.

⁶ Akgün, Seçil: General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, Kervan Yayınları, İst. 1981, s. 114.

⁷ Harbord, Maj. Gen. James. G.: A.g.r. s. 38.

letleri Senatosuna götürdü. Senato, bu raporun ışığında, Wilson'un isteğine karşın da olsa, 1 Haziranda aldığı bir kararla tüm Türk olan Doğu Anadolu topraklarını içerecek bir Ermenistan olasılığını ve mandaterliği 52 ye karşı 23 reyle reddetti⁸.

General Harbord'un raporuna gerek Kurtuluş Savaşını gerekse o dönemdeki Türk Amerikan ilişkilerini ve Türkiye'de Amerikan mandası sorununu içeren hemen hemen tüm bilimsel yapıtlar yer vermektedir. Ancak, ekonomik, askeri, siyasal ve sosyal içerikli bu raporun askeri kısmına temel oluşturan ve pek üzerinde durulmamış bir başka rapor daha vardır. General Harbord Heyetinin asker üyelerinden Tuğgeneral George van Horn Moseley'in hazırlamış olduğu bu ayrıntılı rapor da Harbord raporu kadar ilginç ve dikkat çekicidir⁹.

Özellikle Türkiye ile ilgili kısımlarına ana hatları ile değinmeye çalışacağımız Moseley Raporu, "Ermenistan Mandaterliği" başlığını taşımaktadır. Amerikan Senatosunda 24 Mayıs 1920'de Senatör Lodge tarafından okunmuştur. Doğu Anadolu ve Kafkaslarda kurulması düşünülen Ermeni Devletinin mandaterliği ile bu yörede Amerika'nın karşılaşacağı tabloyu, askeri sorunlara ağırlık verilerek üstesinden gelinmesi gerekecek hususları içermekte olan rapor, 19 Ekim 1919 tarihlidir. Heyeti Amerika'ya geri götüren Martha Washington gemisinde, Harbord'a verilmek üzere yazılmıştır. Giriş, Türkiye, Rus Ermenistanı, Gürcistan ve Azerbeycan'ın askeri durumlarını pekçok istatistik veri ile anlatan 11 bölüm, ve tablolardan oluşmaktadır. 43 sayfadır.

Raporun girişi ve ilk 10 sayfası mandaya gereksinme nedenleri üzerinedir. Moseley, bu kısımda Osmanlı yönetiminde Anadolu'daki Hıristiyanların, en çok da Ermenilerin türlü sıkıntılar çekmiş olduklarını öne sürmektedir. Avrupa devletlerinin Bab-ı Âli'ye birçok kez azınlıklar, özellikle Ermenilere reformlar yapılması için uyarılarına Amerika'nın da katılmış olduğunu, ayrıca bölgeye misyonerler göndererek Hıristiyanlara nesnel ve tinsel destek sağlamaya çalıştığına işaret etmektedir. Anadoludaki bu girişimlerin veyahutta dinsel örgütlenmelerinse soruna köklü çözüm getirmediğini, hatta daha çok kan dökülmesine bile yol açabileceğine dikkati çekmektedir.

⁸ International Conciliations: No. 151 (Haziran 1920), s. 271 - 74.

⁹ Tuğgeneral George van Horn Moseley: Ermenistan Mandası (Mandatory Over Armenia: Brig. Gen. van Horn Moseley - General Services, U.S. Army) 60. Kongre Oturumu, Belge No : 281, Washington, Government Printing Office, 1920.

Moseley, raporunda Amerika'nın yıllar boyu Yakın Doğu'nun karışık sorunlarından uzak kalmayı başardığını, bu bölgede hiçbir zaman emperyalist emeller beslemediğini, ancak, şimdi köklü çözüm olarak kendisine önerilen mandaterlik gibi bir yükümlülüğü de sadece tarafsız ve insancıl açıdan üstlenebileceğini, hatta bunu bir görev bileceğini söylemektedir. Bununla birlikte, büyük uluslararası saygınlığı olan ülkesinin bu konuda en ufak bir başarısızlığının bağışlanmayacağını, dolayısıyla bu büyük özveriyi üstlendiği an, kendi doğru bildiğini başarabilmesi için bağımsız hareket etme olanağının kendisine verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir başka deyimle, söz konusu yerlerdeki işgal güçlerinin varlıklarının, türlü karışıklıklara yol açabileceğini, dolayısıyla Amerika'nın prestijini zedeleyebileceğini, bu nedenle mandaterliği Amerika üstlendiği takdirde, tüm yabancı güçlerin manda topraklarından çekilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bundan sonra, önemli ve çok tartışılan bir noktaya gelerek Türkiye'deki Ermeni nüfusuna ve bu nüfusun dağılımına açıklık getirmeye çalışmaktadır. Verilerine göre Türk topraklarında çarpışmalarda ölenler ve sürülenler çıktıktan sonra geriye kalan Ermeni sayısını, yani kurulması düşünülen yeni devletin nüfusunu toplu biçimde yaşayan 1,5 milyon civarında, ayrıca dağınık olarak türlü yerlerde yaşayan 1 milyon civarında Ermeni olarak belirlemektedir¹⁰. Dolayısıyla Paris Konferansındaki Ermeni delegelerin Ermenistan haritası olarak gösterdikleri Karadeniz'den Gürcistan, Azerbeycan'dan Mersin ve İskenderun'a kadar uzanan topraklarda¹¹ bir Ermeni çoğunluğun bulunmasını çok kuşkulu bul-

¹⁰ Moseley, raporunda (s: 8) 1915 - 16 olaylarında 600 000 Ermeninin öldürülüp bir o kadarının da sürüldüğünü yazmaktadır.

¹¹ Delegasyonun bu bölge için öne sürdüğü tablo: (Moseley: s: 8)

	Türk		Kafkas	Toplam	Din
	Ermenistanı	Ermenistanı			
Ermeni	1 403 000	1 206 000		2 609 000	3 121 000
Yunan, Rus Nasturi	447 000	65 000		512 000	Hıristiyan
Türk	913 000	61 000		974 000	
Tatar			537 000	537 000	2 278 000
Kurd - Türkmen	482 000	75 000		557 000	Müslüman
Laz Çerkez Arap	210 000			210 000	
Kızılbaş Zaza					
Yezid, v.s.	303 000	38 000		341 000	341 000
					değişik din
Toplam	3 758 000	1 982 000		5 740 000	

makta, hele Türk toprakları için hiç söz konusu olmadığını yazmaktadır. Üstelik, İstanbul, Tiflis, İzmir gibi yerlerde yıllardır yerleşik, başarılı iş sahipleri olarak yaşayan Ermenilerinse, yerleşkelerini bırakarak gösterilen yerde toplanmak gibi bir düşünceleri olmadığını da hatırlatmaktadır.

Bu genel değerlendirmelerden sonra Türkiye'nin incelemenin yapıldığı sıralardaki askeri durumuna geçilmektedir. Raporunda 7 sayfa içinde ordu ve jandarmanın durumuna ve ülkenin mülki taksimatının manda konusunda sağlayabileceği kolaylığa değinilmektedir.

Moseley, siyasal ve askeri görünümde Bab-ı Ali'nin gerçekçilikten uzak yönetiminin derhal dikkati çektiğini, özellikle Anadolu'da işgallerle başlayan ve gitgide kuvvetlenen milliyetçi hareketi görmezlikten gelmeye çalışmasının yanılğı olduğunu kavrayamadığını anlatmaktadır. Milliyetçi subayların Mondoros silah bırakışmasına karşı koyarak bir "Milli Cephe" oluşturduklarını, işgallere tepkileri örgütlü bir biçime dönüştürmeye çalıştıklarını, Sivas'ın bu güçler için bir merkez haline geldiğini, Mustafa Kemal'in de buradan yine silah bırakışma hükümlerini hiçe sayarak, terhis olan askerlere silah ve cephanelerini teslim etmeme buyrukları yağdırdığını eklemektedir. Nitekim, Moseley, sadece Diyarbakır'da halkın elinde 70,000 silah olduğunu öğrenmiştir. Ancak, bu saklanan silahların Paris'te öne sürüldüğü gibi Ermenilerin Türk topraklarına geri dönmeye kalkışmaları halinde, onlara karşı kullanılacağına ilişkin bir plana rastgelmemiştir. Bunun yanı sıra, yine iddialar içinde yer alan Ermeni sınırının Türkler tarafından ihlal edilmekte olduğu yakınmalarının da herhangi bir kanıtıyla karşılaşmadığını, tam tersine, Türklere sınırı geçmemeleri için kesin talimat verilmekte olduğunu açıklamaktadır.

General Moseley'in raporundan onun da Harbord gibi başta Mustafa Kemal olmak üzere Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen askeri yetkilileri ile tanışıp görüştüğü, onlar hakkında yargılara vardığı da anlaşılmaktadır: "Mustafa Kemal Paşa ve yardımcıları Rauf ve Rustin¹² Beyler, tehlikeli kimselerdir. İlk ikisi kuvvetli kişilikler, sonuncusu ise zayıftır. Bu üçü de kendilerini Türk halkı ve yabancı gözlemcilerle bütünleştirmek için mutlaka herşeyi yapacaklardır,

¹² Rustin Bey, burada herhalde bir baskı hatasıdır. Refet Bey olmalıdır.

fakat bu kimselere yetki verilirse, inancım odur ki bu kuvvetleri istismar edecekler ve amansız yöneticiler olacaklardır” demektedir, ve bir bakıma, mücadelelerini kişisel hırslara da bağlamaktadır. Bir başka deyimle, Harbord'un gördüğü ince noktayı, Türk davasının haklılığını Moseley, pek kavrayamamıştır. Yine de raporunda yansıttığına, göre, milliyetçi hareketin herhangi bir siyasal parti hareketi olmayıp ülkenin bütünlüğünü korumaya yönelik olduğunu, manda açısından da sözünü ettiği kadronun bilimsel, endüstriyel, ekonomik yardım kabul etmeye hazır olup egemenlik ve bağımsızlıktan ödün vermeyi asla düşünmediklerini öğrenmiştir. Liderleri saygın kimseler olarak tanımlamaktadır.

Türk Kurtuluş Savaşı için büyük önem taşımakta olan Erzurum ve Sivas Kongreleri bildirimlerini General Moseley görmüş ve incelemiştir. Bunlardan çıkardığı sonuç, Mustafa Kemal ve ekibinin programlarına Hıristiyan haklarının korunmasını içeren bir madde katmadıkları, tam tersine Müslüman olmayanlara ayrıcalık verilmeyeceğini belirttiklerini de dikkate alarak, milliyetçilerin bir İslam İmparatorluğu kurmayı amaçladıklarıdır. Bu yorumu yaptığı da dikkate alınınca, Moseley'in soruna bir Haçlı ruhu ile baktığı ister istemez akıllara gelmektedir.

Gözlemlerinin uyandırdığı bu kanılardan söz ettikten sonra Moseley, Mondros silah bırakışmasından sonra Türk ordusunun büyük bir kısmının terhis edilerek asker mevcudunun subay ve er olarak 43,000'e indirildiğini şu tablo ile açıklamaktadır:

15. Kolordu: Karargahı Erzurum	13 780
3. Kolordu: Karargahı verilmemiş	4 680
13. Kolordu: Karargahı Diyarbakır	4 920
20. Kolordu: Karargahı Ankara	1 632
12. Kolordu: Karargahı Konya	2 948
17. Kolordu: Karargahı İzmir	5 704
15. Kolordu: Karargahı Rodosto (Tekirdağ)	2 857 ¹³
25. Kolordu: Karargahı İstanbul	3 948
1. Kolordu: Karargahı Edirne	2 737

Terhis olan askerlerin inanılmayacak derecede perişan, aç, çıplak, başbozuk olarak evlerine dönmekte olduklarını, bu karışık ve acıklı görünüme ülkenin her yanında rastlandığına, askerlerin yok-

¹³ Bir baskı hatası olarak 15 rakamı, tekrarlanmaktadır.

sulluktan dolayı sık sık çapulculukta yaptıklarına dikkat çektikten sonra, askerde kalanlarınsa yine fakirlik ve olanaksızlıklar dolayısıyla farklı bir görünümde olmadıklarına işaret etmektedir. Bu acıklı anlatıma ek olarak, Türk askerinin nitelikleri hakkında katı hükümlü yargılarını da sıralamaktadır: Türklerin yüzyıllardır iyi asker, özellikle gözleri karardığı zaman cürretli ve iyi savaşçılar olarak tanımlandıklarını söyleyen Moseley, erlerin zeki olmayıp girişim yeteneğinden de yoksun bulduklarını, cahil olduklarını, disipline ise kolay uyabildiklerini dolayısıyla başarılarının başlarındaki subaylara bağlı olduğunu öne sürerek Amerika'nın Türk askerleri yönünden karşılaşılabileceği bu duruma hazırlıklı olmasını istemektedir.

30,000 kişiden oluşan jandarmanın da askerler gibi çok düşük bir ücret aldıklarını, illerde ve sancaklarda idari görev yapmak üzere veyahutta güvenlik sağlamak için 80-120 şer kişilik birlikler halinde görevlendirildiklerini bildirmekte ve tablolar halinde sayılarını ve dağılımlarını göstermektedir¹⁴. Raporda Moseley, yol güvenliği, yönetim güvenliği, seyahat güvenliği, haberleşme güvenliğinin hep askeri ünite yerine İçişleri Bakanlığına bağlı jandarma birlikleri eliyle sağlandığından bu teşkilata daha geniş yer vermektedir. Jandarmanın savaş öncesi ve mütareke dönemi koşullarını, en son düzenlemelerle ayrı ayrı ele almıştır. Savaş öncesi Fransızların Türk jandarmasının düzenlenmesindeki rolüne de değinerek savaş yıllarının bu olumlu düzenlemeyi bozduğuna, jandarmanın da artık eski değerini yitirdiğine işaret etmiştir. Jandarma arasında rüşvetin çok yaygın olduğu, bunun da yine kötü koşullardan kaynaklandığını, teşkilatsızlık ve olanaksızlıklar nedeniyle en gerekli yükümlülükleri bile karşılayamaz, aşağılayıcı bir duruma düşürüldüklerini, malzeme, araç-gereç binek atından yoksun olduklarını vurgulamaktadır.

Moseley, bu verilerden sonra Anadolu'da ulaşım ve haberleşmeye yer vermektedir. İlginçtir ki Moseley, ulaşım yönünden Anadolu'yu umduğu kadar olanaksızlıklar içinde bulmadığını, İstanbul'dan bakış açısıyla görünüm çok kötü de olsa, Arizona, Texas ve New Mexico'ya yabancı olmayan bir Amerikalı'ya yol sorununun büyük zorluklar çıkarmıyacağını yazmaktadır. Tren ve karayolunun şehir ve limanlarla bağlantısının çok işe yaradığını, stabilize veya toprak da olsa pekçok yol bulunduğunu askeri yolların ise daha iyi durumda ve

¹⁴ Değinilen tablolar aynen verilmiştir.

bakımlı olduklarını bildirmektedir. Moseley, Mersin limanını da görmüştür. Ancak bunların tümünün bakım ve onarım gerektirdiğini Türklerinse yabancılar tarafından yapılan bu ulaşım alt yapısını ne korumak, ne de onarmak için, veya kendilerinden yol politikasına katkı için hiçbir şey eklemediklerini veya hiçbir atılımda bulunmadıklarını, çürümesine seyirci kaldıklarını yakınlardan anlatmaktadır.

Türkiye'deki iç taksimatın vilayetler esasına göre yapılmış olmasının manda ile gelmesi olası bir askeri hükümete kontrol kolaylıkları sağlayacağı kanısında olan Moseley, bu taksimat içinde görevlendirilmesi gereken askeri personel için de çeşitli sayılar önermektedir. Avrupa, Asya ve Kafkasya'da toprakları olan Türkiye'den mandater ülkenin çekilmesinden sonra bu 3 bölgenin alacağı durumun da önem taşıdığına değinmektedir. Bunun için idari taksimat üzerinde özenle durmak gerektiğini işaret ederek İstanbul ve Boğazların her zaman için büyük önem taşıdığı, dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa kesiminin daha ilk baştan ayrılarak ayrı bir manda altına konulup sonra beynelmileleştirilmesinin, işleri kolaylaştıracağı kanısındadır. Bir başka önerisi de Boğazları da içeren Trakya da dahil olmak üzere büyük devletler garantörlüğündeki bu bölgede, ayrı bir tarafsız devlet oluşturulmasıdır.

“Bütün Avrupa savaşlarının Yakın Doğu'da başladığı bilinmektedir. Bu savaş da bir istisna değildir. Dolayısıyla İstanbul gibi büyük bir ödülün ortadan kaldırılması, dünya barışı garantisi olabilir. Nâsılsa Anadolu'nun bir mandaya gereksinme duymayacak hale gelebilmesi, uzun yıllar alacaktır¹⁵” sözleri ile Moseley, Türk toprakları hakkındaki görüşlerini rapora katmaktadır.

Bundan sonra (17-24 sayfalar) Ermenistan, Gürcistan ve Azerbeycan'daki gözlemlere dayanılarak bu 3 bölgeye ilişkin askeri örgütlenme, askeri güç ile ilgili bilgiler gelmektedir. Yine istatistik bilgi ile desteklenen bu kısımdan sonra da mandater ülkenin üstleneceği manda yönetiminin esaslarının saptanmasına geçilmektedir.

Moseley, mandater ülkenin hiç olmazsa bir süre askeri yönetim sürdürmesi gerektiği kanısındadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin mandaterliği üstlendiği durumda, kuruluşunda kendi kolonilerinde izlediği basit askeri düzenlemeden şaşmamasını öneren Moseley, söz konusu bölgelerin halklarının yönetilmeye zaten alışkın olup

¹⁵ Harbord, Maj. Gen. James G.: A.g.r. s. 17.

kesin kararlılık ve otoriter yöntemlerden anladıklarına işaret etmektedir. Bu durumda herhangi bir yönetim bozukluğunun ancak bölge yetkilileri arasında olası anlaşmazlıklardan kaynaklanacağını, bunun için mandater yönetim için seçilecek elemanların yetenekli ve uyumlu kimselerden oluşması gerektiğine dikkat çekmektedir. Amerikan askeri kanadındaysa bu niteliklerin zaten bulunduğunu, yani başka tür bir deneyime de gerek olmadığını belirtmektedir. Uygulama sırasında sivil ve asker tüm görevlilerin askeri yönetime bağlı olmalarını, sivillerinse askeri yetkililer tarafından eğitilmelerini ve belirli bir süreçte de yönetimin sivilleşmesini öngörmektedir.

Mandater ülkenin sağlamakla yükümlü olacağı askeri gücü işgal güçlerinin miktarına orantılı olarak hesaplayan Moseley, İzmir'e çıkarılmış 72,000 Yunan askeri dışında Karadeniz ve Güney Anadolu'da müttefiklerin yaklaşık 50,000 askeri bulunduğunu saptamıştır. Bölgede bu sayıya yakın bir güç düşünmektedir. Ancak, işgal güçlerinin bölgeye savaşla girmiş düşman güçler olduğunu, oysa onların yerini alacak Amerikan birliklerininse istek ve çağrı üzerine geleceklerini, gelecek birliklerin avantajlı durumda olacaklarını kaydetmektedir. Amerikan askeri gücünün, yerini uzun vadede jandarmaya bırakacak polis kuvvetlerinden oluşmasını ve Türkiye'deki durumun Kafkaslardakinden daha değişik olduğundan bu kuvvetlerin ve onları örgütleyen askeri birliklerin asıl tren hatları boyunca ve mandater ülkenin saptayacağı stratejik noktalarda bulunmalarını, buralarda garnizonlar kurmalarını uygun görmektedir. Yunanlılar çekilirse, İzmir'e de ayrı bir birlik gerekeceğini de eklemektedir.

Bölgelere göre hizmet dağılımı için aşağıdaki tabloyu vermektedir:

O R D U

	Yaklaşık
Karargahlar, idari hizmetler, malzeme hizmetleri için 300 subay 5 000 er	5 300
1 piyade bölüğü (Rumeli ve Anadolu) süvari tugayı, 75'er lik 2 topçu alayı ve ek bir tugay	34 000
1 mühendis tugayı: 1 trenyolu işletme taburu, 2 tren yolu yapım taburu	3 150

1 piyade bölüğü (Transkafkasya) Karargahıta 1 süvari alayı, 1 mühendis alayı (3 tabur) 75 lik 1 alay ve 3 piyade tugayı	25 000
Polis ve askeri hükümet için fazladan subay ve gedikliler, 500 subay ve 1500 gedikli	2 000
	<u>69 450</u>

Raporda bu belirlenenler dışında yalnız haberleşme için de olsa uçak gerektiği, bunların kullanımında yerli birliklerden de yararlanmanın morali yükseltme bakımından etkili olacağı açıklanmaktadır. Yerli birliklerin birinin İstanbul'daki garnizona bağlı olarak Trakya'ya hizmet vermek üzere öbürünün de icabında gerekli görülen yerlere gönderilebilmek koşulu ile Anadolu'da önceden saptanacak stratejik bir noktaya yerleştirilmesi öngörülmektedir. Baku, Batum, İstanbul, İzmir, Mersin gibi limanlarda mandater karargahı olarak kullanılacak gemilerin hazır bulundurulması, bu amaç için halen oralarda bulunan Amerikan personel yerleştirilmiş Türk gemilerinin de kullanılabilmesi belirtilmektedir. Bunların dışında sağlık hizmeti verecek ve onarım gereksinimleri karşılayabilecek şekilde hazırlanmış donanma gemileri gereği de hatırlatıldıktan sonra, dış ilişkilere geçilmektedir. Mandater ülkenin bu konuda ve diplomatik ilişkilerde de tek söz sahibi ve sorumlu olmasının önerilmektedir. Ayrıca, tüm ülkelerin belirli ilkelere uyum göstermesini sağlamak için Milletler Cemiyetinden yardım isteneceği bunun dünya barışı gereği olduğu tekrarlanmaktadır.

Moseley, Türkiye için hazırlanmakta olan bu üzücü taslağa bir başka nokta daha ekleyerek Avrupa kıtasındaki Türklerin, Anadolu'ya yerleştirilmesinin yararlı olacağını, İstanbul için önermiş olduğu uluslararası statüyü hatırlatarak öngördükten sonra, Padişah'ın Anadolu'ya nakli hususunda karar vermede mandater ülkeyi yetkili kılmaktadır.

General Moseley de sunduğu hükümlerin katılığının farkındadır ve buna değinmektedir. Yine de "dünyanın kanayan bir yarasının onarılması için bu önlemlerin zorunlu olduğunun" üzerinde durmaktadır. Mandater ülkeninse, zaman zaman manda halklarının kendi kendilerini yönetebilecek kültür ve uygarlık düzeyine ulaşmış olduklarını da duyurmada serbest kalmasını istemektedir.

Manda bölgesinin Rumeli, Anadolu ve Transkafkasya olmak üzere 3 askeri valiliğe bölünmesini, İstanbul'da da her birini denetleyebilecek Genel Valilik Merkezi bulunmasını iyi yönetim gereği niteleyen raporda, haberleşme ve malzeme merkezleri olarak Rumeli için İstanbul, Anadolu için Derince ve İzmir, Transkafkasya için de Batum gösterilmektedir. Zamanla bu hizmetlerde yerli halka da ufak görevler verilebileceği belirtilmiştir.

Halkın, özellikle yeni yetişen kuşakların sağlık konusunda bilinçlendirilmelerini Anadolu'da bulunmadığını söylediği temizlik kavramı açısından zorunlu niteleyen Moseley, mandater ülkeyi sağlık ve temizlik konusunda düşünülebilecek en kötü koşullara hazırlıklı olmaya uyarılmaktadır. Amerika'nın daha önce Panama, Cuba, Porto Rico ve Filipinlerde benzeri koşullarla karşılaştığını ve başarılı da olduğunu hatırlatmaktadır.

Moseley'e göre, sunulan koşullarda bir mandaterlik üstlenmenin Amerika'ya büyük bir mali yük yükleyeceği kuşkusuzdur. Mandanın askeri açıdan maliyetini (bölgelere ayırma gereği görmeden) şöyle hesaplamıştır:

Yalnız ordu: Yıllık

Anadolu ve Rumeli olmak üzere	\$ 62 100 000
Türkiye ve Trankafkasya:	\$ 42 075 000
	<u>\$ 104 175 000</u> ¹⁶

Türkiye'nin ordu ve donanmaya bütçesinde ayırmış olduğu miktarın hiç olmazsa bir kısmından mandater hesabına yararlanılabileceğini düşünmektedir. Savaş öncesi askeri alana ayrılmış Osmanlı bütçesinin \$ 61,000,000 olup bunun \$ 5,000,000 ının donanmaya ayrıldığını, şimdiki rakamın ise mandanın mali hususlarını kapsayan ayrı bir raporda saptanıp belirtilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Moseley, raporunu hazırlarken gözlem ve incelemelerde bulunduğu bölgelerdeki izlenimleriyle kesin bir yargıya varmıştır. O da mandaterliği Amerika Birleşik Devletleri üstlenirse, manda üzerinde tek söz sahibi olmasıdır. Mandaterliği üstlenenin, mandanın tek etkili ve yetkili gücü olmasını başarı gereği görmektedir. Uluslararası yönetimlerin her zaman yetkili ülkeler arasında çıkar çatışmaları veya

¹⁶ General Harbord'un raporunda, manda maliyeti, 5 yıl için \$ 756 014 000 olarak gösterilmektedir.

rekabetler doğurduğunu, bunun da iktidarsızlığa yol açtığını Lord Cromer'den bir pasajla anlatmaktadır. Bölgenin itilaf devletlerinin ortak ilgi ve çıkar alanı olmasının türlü kargaşalara yol açabileceğini, dolayısıyla mandater gücün dışında tüm güçlerin bölgeyi terketmesi gerektiğini bildirmektedir.

General Moseley, raporunu şöyle bitirmektedir:

“Son savaşta bağlaşıklarımızla idari deneyimler geçirmiş olanlar ortak yönetimlerin getirdiği kontrol güçlüklerini bilirler. Savaş boyunca bir tek amaç vardı: O da düşmanı yenmekti. Fakat genellikle bencil girişimler ve çalışma birliğinden yoksunluk, planları ve düşünceleri saptırdı.”

“Eğer Amerika Birleşik Devletleri kendisine büyük devletler tarafından önerilen Yakın Doğu mandaterliğini kabul etmeyi bir görev bilirse, bunu tarafsız ve insancıl bir açıdan yaptığını ve bu işlevi ile ulusal siyasetinin ve geleneklerinin etkilenmeyeceğini ortaya koymalıdır”.

“Amerika halkı bu gezide bizim tanık olduklarımızı görüp tüm ümitlerini Amerika'ya bağlayan insanlarla konuşup bu uygulamanın barış içinde yaşamak isteyen binlerce insan için ne anlama geldiğini kavrayabilirse, yükümlülüğün büyüklüğüne karşın böyle bir yük altına girmekte eminim ki bir an bile tereddüt etmez. Hiçbir ülkeye böyle bir olanak tanınmamıştır. Hiçbir ülke de böylesine önemli bir işlevi başarabilmek için Amerika'nın sahip olduğu niteliklere sahip değildir”¹⁷.

Türkiye ile ilgili kısımlarını özetle sunmaya çalıştığımız Tuğ-general George van Horn Moseley'in Amerikan mandasının askeri yönü ve yükümlülüklerini belirleyen rapor, görüldüğü gibi Türkiye ile ilgili çok ağır yargılar ve hükümler taşımaktadır. Moseley'in bu raporu uzun araştırma ve incelemeler sonunda oluşturduğu kuşku götürmemektedir. Türkiye'nin özellikle savaş yılları boyunca ve savaş bitimindeki bunalımlı koşulları da dikkate alınınca, Generalin sağlamış olduğu verileri, özellikle rakamları ilgi ile karşılamamak olanaksızdır. Verilerden ve rapordaki ifadeden anlaşılan bir gerçekse, ne elindeki veriler ışığında Moseley, ne de bu askeri rapordan yararlanarak tam ve ayrıntılı raporu oluşturan General Harbord, mandayı

¹⁷ Moseley, Brig. Gen. George van Horn: A.g.r. s. 31.

Amerika'ya kesinlikle önerebilmektedirler. Nitekim Harbord, Senato'ya sunduğu raporun sonunda manda kabul etmek ve etmemek için gerekçeleri 14'er madde halinde toplamış ve bir öneri paketi haline getirmiştir. Özellikle Harbord'un raporundan da anlaşılacağı gibi, Heyet, Türkiye'ye katliamlara uğramış, Türkler elinde uzun yıllar eza cefa çekmiş, üstelik Türk topraklarında bölgesel de olsa çoğunluk oluşturan bir Ermeni milleti bulmayı bekliyerek gelmiştir. Önyargılıdırlar. Ancak, Heyet, gözlemleri sırasında bunları bulamadıkları gibi, türlü çatışmalarda, Harbord'un kendi ifadesine göre "Türklerin de Ermeniler kadar, hatta onlardan daha çok acılar çektiğini" öğrenmişlerdir¹⁸. Türklerin, yurtlarının haksız işgali karşısında kesin tavır takınarak bağımsızlık ve egemenlikleri için örgütlü bir mücadeleye girişmiş olduklarını görmüşlerdir.

Acı bir gerçektir ki Kurtuluş Savaşı boyunca bu savaşı yürütecek kadro içinde bile o sıralar Atatürk'ten başka hak uğruna verilecek bu savaşla Türklerin tam bağımsızlığa kavuşabileceğine inananlar pek azdır. Yurtseverliği kuşkusuz pek çok Türk aydını bile koşullarını özetlemeye çalıştığımız Amerika mandasını varlık için tek çıkar yol görmüşlerdir. Atatürk, ise NUTUK'ta da belirttiği gibi, daha mücadelesinin ilk adımında öndeki üç seçeneği görmüştü: Bunlar, bölgesel kurtuluş yolları aramak; İngiliz mandası istemek; Amerikan mandası istemektir. Birçok yakın arkadaşının özellikle Amerikan mandasına olan güven ve özlemine kesinlikle karşı duran Atatürk, bu 3 yolun dışında bir yolu, bağımsızlık yolunu seçmiş, ilk adımında "ya istiklal ya ölüm" demişti¹⁹. Nitekim bu düşüncesini General Harbord'a Sivas'taki görüşmelerinde de açıklamış, Harbord'un kendisini hayretle dinleyerek "ulusların da intihar edebileceklerini" hatırlatması üzerine, Mustafa Kemal "Bir millet mevcudiyeti ve istiklalini temin için kabili tasavvur olan teşebbüs ve fedakarlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh, millet berhayat oldukça ve teşebbüs ve fedakaranesine devam eyledikçe ademi muvaffakiyet mevzu-ı bahis olamaz"²⁰ yanıtını vermişti. Bu suretle, daha 1919 yılında, ileride tüm "mazlum" ulusların savaşı ve başarısı nitelenecek Türk zaferinin ana temasını ulusal egemenlik ve bağımsızlık olarak belirlemiştir.

¹⁸ Harbord, Maj. Gen, James G.: A.g.r. s. 24.

¹⁹ Nutuk, Cilt I, s. 13.

²⁰ Harbord, Maj. Gen James G.: A.g.m. s. 188.